

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

İKİNCİ BÖLÜM

KABUL EDİLEBİLİRLİK HAKKINDA KARAR

Başvuru no. 44837/07
Erol ÇİÇEK ve Diğerleri / Türkiye

Başkan

Robert Spano,

Hâkimler

Marko Bošnjak,

Valeriu Grițco,

Ivana Jelić,

Arnfinn Bårdsen,

Saadet Yüksel,

Peeter Roosma,

ve *Bölüm Yazı İşleri Müdür Yardımcısı* Hasan Bakırcı'nın katılımıyla 4 Şubat 2020 tarihinde Daire hâlinde toplanan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (İkinci Bölüm),

14 Eylül 2007 tarihinde yapılan yukarıda anılan başvuruyu göz önüne alarak,

Davalı Hükümet tarafından ibraz edilen görüşleri ve bu görüşlere cevaben başvuranlar tarafından ibraz edilen görüşleri göz önüne alarak,

Gerçekleştirilen müzakerelerin sonucunda aşağıdaki kararı vermiştir:

© T.C. Adalet Bakanlığı, 2020. Bu gayri resmi çeviri, Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı tarafından yapılmış olup; Mahkeme açısından bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Bu çeviri, davanın adının tam olarak belirtilmiş olması ve yukarıdaki telif hakkı bilgisiyle beraber olması koşulu ile Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığına atıfta bulunmak suretiyle ticari olmayan amaçlarla alıntılanabilir.

OLAYLAR

Başvuranların listesi ekte yer almaktadır. Başvuranlar, birinci başvuran ve Bursa Barosuna bağlı Avukat Ö. Bildik tarafından temsil edilmişlerdir.

Türk Hükümeti (“Hükümet”) ise kendi görevlisi tarafından temsil edilmiştir.

A. Davanın Koşulları

1. Dava konusu olaylar; taraflarca ifade edildiği ve dosyadaki belgelerden anlaşılabilceği şekilde, aşağıdaki gibi özetlenebilir:

2. Başvuranlar, Bursa ilinin Orhangazi ilçesinde yaşamaktadırlar. Başvuruya neden olan olayların vuku bulduğu süre zarfında, ocağı ile birlikte bir kireç fabrikası (“Fabrika”), başvuranların ilçelerinin civarında faaliyet hâlindeydi. Başvuranlara göre, söz konusu fabrikanın evlerine uzaklığı 500 metreyken Hükümete göre bu mesafe 980 metreydi.

3. Başvuranlar Erol Çiçek, Serdar Ata (“ilk iki başvuran”) ve başvuranların temsilcisi Ö. Bildik, 28 Temmuz 2006 tarihinde bir dilekçe imzalayarak Bursa Valiliğinden, fabrikadan havaya salınan zehirli emisyonların, rüzgâr ile ilçelerine taşındığı ve bu durumun da hava kirliliğine neden olduğu gerekçesiyle fabrikanın kapatılmasını talep etmişlerdir. Bununla beraber başvuranlar, fabrikanın gerekli izin ve ruhsatları olmadan faaliyette olduğunu, çevresel etki değerlendirilmesinden geçmediğini ve sağlık koruma bandının olmadığını ileri sürmüşlerdir. Başvuranlar ayrıca, fabrikanın zehirli faaliyeti sebebiyle birinci sınıf gayri-sihhi müessese olarak tanımlanmış olması gerektiğini ve bu nedenle gayri-sihhi müesseselere ilişkin yönetmelik uyarınca kapatılması gerektiğini ileri sürmüşler ve başvuranlar, deneme süreci veya olağan izinleri olmadan faaliyete geçen birinci sınıf gayri-sihhi müesseselerin kapatılmasını öngören söz konusu gayri-sihhi müesseselere ilişkin Yönetmelik’in 22. Maddesini dayanak göstermişlerdir.

4. Bursa Valiliği, başvuranlara yönelik 11 Eylül 2006 tarihli yanıtında, Endüstri Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği (“Hava Kirliliği Yönetmeliği”) uyarınca fabrika civarında hava kalitesi testi yapmak için girişimde bulunulduğunu ve söz konusu testlerin sonuçlarını aldıktan sonra durumu değerlendireceğini belirtmiştir.

5. İlk iki başvuran, 20 Ekim 2006 tarihinde Bursa İdare Mahkemesinde dava açmışlardır ve Bursa Valiliğinin 11 Eylül 2006 tarihli cevabını Fabrikayı kapatma hususunda zımnı ret olarak değerlendirerek bu kararın iptal edilmesini talep etmişlerdir.

6. Yargılamalar esnasında Bursa İdare Mahkemesi, Bursa Valiliğinden fabrikanın yasal olarak faaliyette bulunmak için gerekli izin, ruhsat ve değerlendirme raporlarına sahip olup olmadığını resmi belgelerle açıklığa kavuşturması istemiştir. Ayrıca mahkeme, fabrikanın işletme ruhsatının bulunmaması hâlinde idarenin, başvuranların dilekçesini sadece hava kirliliği testinin sonuçlarına bağlı kalarak değerlendirmeye karar vermesinin sebebini açıklaması gerektiğini de belirtmiştir. Son olarak mahkeme, idareden fabrikanın gayri-sihhi müessese olarak tanımlanıp tanımlanmadığını ve tanımlanması durumunda fabrikanın hangi sınıfa girdiğini belirtmesini talep etmiştir.

7. Bursa İdare Mahkemesi, 22 Ocak 2007 tarihli kararında, Bursa Valiliğinin, zellikle Fabrikanın talep edilen izinler ve ruhsatlarla faaliyette olup olmadığını doğerulamaması, Fabrikadan bir hava kalitesi raporu hazırlamasını istemekle sınırlı kalması ve daha fazla denetleme yapmaması sebebiyle, söz konusu Valiliğin başvuranların şikâyetlerine ilişkin girişimlerinin hukuka uygun olmadığını tespit etmiştir. Bu sebeple Bursa İdare Mahkemesi, Bursa Valiliğinin 11 Eylül 2006 tarihli cevabının iptal edilmesine karar vermiştir. Söz konusu derece mahkemesi, başvuranların Fabrikanın kapatılması talebine ilişkin bir karara varmamıştır. Bursa İdare Mahkemesinin kararı, Fabrikanın 1989 yılında kireç ve agrega üreterek faaliyete geçtiğini ve 14 Mayıs 2003 tarihinde Bursa Valiliğinin, Fabrikanın

gerçekleştirilmesi planlanan kalsit ocağı faaliyetleri için çevresel etki değerlendirmesine tabi olmasının gerekli olmadığına karar verdiğini göstermektedir. Fabrika, 17 Şubat 2006 tarihinde, emisyon izni almak için, Hava Kirliliği Yönetmeliği uyarınca hazırlanan emisyonla dair teknik bir rapor sunarak Çevre Bakanlığına başvuruda bulunmuştur. Bursa İdare Mahkemesi, idarenin söz konusu iznin alındığını ispatlayamadığını eklemiştir. İlgili mahkeme, devamla, Fabrikanın kireç üretimi ve kireç taşı ocağı işletmek için izninin olduğunu fakat idarenin fabrikanın gayri-sıhhi müessese olarak tanımlanıp tanımlanmadığını belirtmediğini kaydetmiştir. Son olarak mahkeme, başvuruların dilekçesinin ardından idarenin, 8 Eylül 2006 tarihinde Fabrikadan Hava Kirliliği Yönetmeliğine uygun güncel bir hava kalitesi raporu sunmasını talep ettiğini belirtmiştir. Buna cevaben Fabrika, güncel bir testten geçmesine gerek olmadığını belirterek idareye 22 Kasım 2005 tarihli bir hava kalitesi ölçümü sunmuştur.

8. Bursa İdare Mahkemesinin başvuranlar lehine karar verirken sunduğu gerekçeler aşağıdaki gibidir:

Endüstri Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği hükümlerine göre, bir tesisin çevreye zararlı etkilerinin tespiti amacıyla yetkili merciin, izne tabi veya izne tabi olmayan bir tesisin işleticisine, yetkili merci tarafından belirlenmiş uzman bir kurum/kuruluş veya kişiye tesisinden çıkan emisyonu ölçtürmesini ve/veya bu emisyonun hava kirlenmesine katkı değerini hesaplatmasını ve/veya hava kirliliği seviyesinin ölçümünü yaptırmasını istemesi, bu bildirim üzerine Yönetmelik ekinde belirtilen değerler dikkate alınmak suretiyle bir emisyon raporu hazırlanması, Yönetmelik kapsamında izne tabi tesislerin faaliyetlerinin Yönetmelikte belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde yerine getirilip getirilmediğinin tespiti amacıyla yetkili merciin görevlendirdiği konusunda uzman kişilerce denetlenmesi, söz konusu tesislerin Yönetmelik'in hüküm ve sınır değerlerine uymak ve emisyon izin belgesi almak zorunda oldukları, emisyon izin belgesi almayan veya emisyon izin belgesi almakla birlikte taahhütlerine aykırı biçimde insan ve çevre sağlığı açısından tehlike arz edecek şekilde faaliyet gösterdiği tespit edilen tesislerin gerektiğinde faaliyetlerinin durdurularak gerekli önlemleri almalarının sağlanması gerektiği kuşkusuzdur.

Olayda da, davalı idarece, davacıların başvurusu üzerine söz konusu tesise İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına Dair Yönetmelik hükümleri ile özel mevzuatına göre verilmesi gereken izin ve ruhsatların alınıp alınmadığının öncelikle tespit edilerek, tesisin faaliyete geçebilmesi için diğer kamu kurum ve kuruluşlarınca verilmesi gerekli olan bu izin ve ruhsatların bulunmadığının saptanması hâlinde gerekli denetim ve yaptırımların uygulanması için ilgili kurum ve kuruluşlara bilgi verilmesi, tüm izin ve ruhsatların tamam olması durumunda ise konusunda uzman kişiler görevlendirilmek suretiyle yaptırılacak denetim sonucunda işletmenin toplum ve çevre sağlığı açısından zararlı olup olmadığının tespit edilmesi, toplum ve çevre sağlığına zarar verildiğinin saptanması durumunda faaliyetin, bu zararlar giderilinceye kadar derhal durdurulması, açık anlatımla, faaliyetin yasal çerçevede yürütülüp yürütülmediğinin, izin ve ruhsatlarda herhangi bir eksiklik mevcut değil ise toplum ve çevre sağlığını olumsuz etkileyip etkilemediğinin incelenmesi ve sonucuna göre işlem tesis edilmesi gerekirken, davacıların başvurusu ile ilgili olarak yalnızca Endüstri Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği hükümlerine göre hava kalitesi ölçümlerinin yapılmasının işletme sahibi şirketten istenilmesi ile yetinilerek, şirketçe hazırlatılacak olan hava kalitesi ölçüm raporunun sonucuna göre değerlendirme yapılacağı ve söz konusu tesisten kaynaklanan emisyonların çevreyi olumsuz etkilememesi için konunun takip edileceği yolunda tesis edilen dava konusu işlemde, tesis sahibi şirketçe yeni bir hava kalitesi ölçüm raporunun hazırlanmadığı ve deşarj izni talebi dışında tesiste başkaca bir denetim yapılmadığı da göz önünde bulundurulduğunda hukuka uyarlık bulunmadığı sonucuna varılmaktadır.

9. Bursa İdare Mahkemesinin temyiz yolu açık olarak verdiği kararı, sadece Bursa Valiliği temyiz etmiştir. Danıştay, 19 Ocak 2009 tarihinde Bursa İdare Mahkemesinin kararının kanuna ve usule uygun olduğuna karar vererek temyiz başvurusunu reddetmiştir.

B. Başvurunun Yapılmasından Sonra Meydana Gelen Gelişmeler

10. Fabrika, 2010 yılında belirli olmayan bir tarihte kireç üretimini ve ocak faaliyetlerini durdurmuş ve daha önceki konumuna yaklaşık 11 km uzaklıktaki Gedelek köyüne taşınmıştır. Fabrikanın yeni konumunda gerçekleştirmesi planlanan faaliyetlerine ilişkin olarak çevresel etki değerlendirmesinin gerekli olmadığı kararı verilmiştir. Hükümet

görüşlerinde, yeni Fabrikaya, 3 Temmuz 2009 tarihinde güncellenen Hava Kirliliği Yönetmeliği'nde belirlenen emisyon sınırlarına tabi olan, 22 Kasım 2016 tarihinden 22 Kasım 2021 tarihine kadar geçerli bir çevre izni verildiğini ibraz etmiştir.

C. İlgili İç Hukuk

11. Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı ve yerel makamların mahkeme kararlarını icra etme görevi ile ilgili hukuk kurallarına ilişkin açıklama, *Okuy ve Diğerleri/Türkiye* (no. 36220/97, §§ 46, 50 ve 57-59, AİHM 2005-VII) kararında bulunabilir.

ŞİKÂyetler

Başvuranlar, evlerinin yakınında faaliyette bulunan Fabrika nedeniyle sağlıklarının bozulduğu, evlerinin ve yaşam çevrelerinin zarar gördüğü hususunda ve idari makamların Bursa İdare Mahkemesinin 22 Ocak 2007 tarihli kararını icra etmediği konusunda şikâyette bulunmuşlardır. Başvuranlar, yargı kararının ardından söz konusu Fabrikanın kapatılmış olması gerektiğini iddia etmişlerdir. Başvuranlar, Sözleşme'nin 6, 8 ve 13. maddelerine dayanmışlardır.

HUKUKİ DEĞERLENDİRME

A. İlk İtiraz Hakkında

12. Mahkeme, başvuru Hükümete tebliğ edildiğinde, başvuranların listesini içeren ekin, bir hata sonucu taraflara gönderilmediğini gözlemlemektedir. Sadece birinci ve ikinci başvuranın tam adlarıyla anıldığı ve başvuranların temsilcisinden hem başvuran hem de başvuranların temsilcisi olarak bahsedildiği görülmektedir. Ancak, başvuru formuyla birlikte geriye kalan başvuranların yetki belgeleri Hükümete iletilmiştir.

13. Hükümet, görüşlerinde bu konuyu ileri sürmüş ve birinci başvuran hariç olmak üzere diğerlerinin başvuran sıfatına itiraz etmiştir.

14 Başvuranlar Hükümete cevaben, başvuru formunun yanı sıra bu forma ekli yetki belgelerinden de anlaşılacağı üzere temsilcileri dâhil olmak üzere hepsinin başvuran sıfatıyla başvuruda bulduklarını savunmuşlardır.

15. Mahkeme, başvuranların Mahkemeye yaptıkları başvuruda, sadece birinci başvuranın başvuran sıfatıyla belirtildiği tek bir başvuru formu sunduklarını kaydetmektedir. Buna karşın, başvurunun olaylar kısmındaki birkaç bölümünde “başvuranların hepsine” atıfta bulunulmuştur. Başvuru formu, birinci başvuran ile temsilcisi olarak belirtilen Ö. Bildik tarafından imzalanmıştır. Mahkeme ayrıca, geriye kalan 21 başvuranın her birinin, 14 Eylül 2007 tarihinde Mahkemeye yapılan başvuruda kendilerini temsil etmesi için birinci başvuruyu ve Ö. Bildik’i yetkili kıldıkları yetki belgelerinin başvuru formuna ekli olduğunu kaydetmektedir. Fakat, ne başvuru formunun herhangi bir kısmında ne de ilişikteki eklerde Ö. Bildik’ten başvuran sıfatıyla bahsedilmiştir. Aksine Ö. Bildik, formu ve ekleri sadece temsilci sıfatıyla imzalamıştır.

16. Mahkeme, geriye kalan 21 başvuranın yetki belgelerinde birinci başvuran ve Ö. Bildik tarafından temsil edildiklerinden bahsettikleri başvuru formundaki “başvuranların hepsi” atfını ve başvuru tarihine yaptıkları belirgin atfı göz önünde bulundurarak başvurunun 22 başvuranın hepsi tarafından yapıldığını değerlendirmektedir. Mahkeme, tarafından kaynaklanan yazım hatasından müteessir olurken, Hükümete bir örneği iletilen başvuru formunda ve eklerinde başvurunun 22 başvuran tarafından yapıldığının yeterince açık olduğunu gözlemlemektedir. Bu sebeple, Hükümetin bu kişilerin başvuran sıfatlarına ilişkin itirazının reddedilmesi gerekmektedir. Mahkeme, Ö. Bildik’in başvuruyu başvuran olmak amacıyla yaptığının düşünülüp düşünülmeyeceği hususunda ise Ö. Bildik’in, başvuru formunda veya bu forma ilişik olan eklerde adının başvuran olarak geçmesi amacını taşıdığına dair zımni veya açık bir gösterge bulunmadığını

kaydetmektedir. Bu nedenle Mahkeme, Ö. Bildik'in başvuru başvuran olmak amacıyla yapmadığı kanaatine varmaktadır.

B. Sözleşme'nin 8. Maddesi Kapsamındaki Şikâyet

1. Tarafların İddiaları

17. Hükümet, şikâyetin kabul edilebilirliğine ilişkin birtakım itirazlarda bulunmuştur. Başvuranların şikâyetlerinin, özellikle kirliliğin veya rahatsızlığın Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında bir sorun teşkil etmesi için şehir yaşamının özünde var olan çevresel tehlikelerden daha ciddi olan asgari bir düzeye ulaşması gerektiğini belirterek söz konusu şikâyetlerin, Sözleşme ile konu bakımından bağdaşmadığını ileri sürmüştür. Hükümet, Fabrikanın faaliyetlerinden kaynaklanan kirlilik iddiasına ilişkin iç hukukta herhangi bir tespite rastlanmadığını belirtmiştir. Bu bağlamda Hükümet, 14 Mayıs 2003 tarihli, Fabrikanın çevresel etki değerlendirmesine ihtiyacı olmadığına ilişkin kararın (bk. yukarıda 7. paragraf) iptal edilmediğini, hatta karara itiraz bile edilmediğini ileri sürmüştür. İkinci olarak Hükümet, Bursa İdare Mahkemesinin 22 Ocak 2007 tarihli kararının sonuçlarına atıfta bulunarak; yerel mahkemenin, başvuruların özel ve aile hayatlarına ve konutlarına saygı gösterilmesi haklarına bir müdahalede bulunulduğuna dair herhangi bir tespitte bulunmadığını ileri sürmüştür.

Hükümet ayrıca, Bursa İdare Mahkemesinin kararı kesinleştikten kısa bir süre sonra Fabrikanın kapatılmasını göz önünde tutarak başvuruların mağdur sıfatına itiraz etmiştir.

Son olarak Hükümet, ilk iki başvuran hariç olmak üzere diğer başvuruların Bursa Valiliğine gönderilen ilk dilekçeyi imzalamadıklarını ve Bursa İdare Mahkemesi nezdindeki yargılamalara taraf olmadıklarını ileri sürmüştür (bk. yukarıda 3 ve 5. paragraflar). Hükümet, söz konusu başvuruların, ulusal makamlara meseleyi düzeltme fırsatı vermeden ilk olarak Mahkeme nezdinde şikâyetlerini dile getirdiklerini iddia etmiştir.

18. Başvuranlar, Fabrikadan salınan emisyonların kendilerini 7 yıl boyunca tehlikeli ve zehirli dumanlara maruz bıraktığını ve bu durumun sağlıklarını tehlikeye soktuğunu iddia etmişlerdir. Başvuranlar ayrıca, kireç fabrikasının faaliyetlerinin sonucunda oluşan keskin kokudan dolayı yaşam kalitelerinin olumsuz yönde etkilendiğini ileri sürmüşlerdir. Başvuranlar, belirli bir uzman/bilirkişi raporuna veya olayların vuku bulduğu süre zarfında mevcut olan herhangi başka bir delile atıfta bulunmadan, genel itibariyle kireç üretiminde petrokok, linyit kömürü ve araba lastiği atıklarının yakılmasına ilişkin internette yayımlanan bilimsel çalışmalara atıfta bulunmuşlardır. Son olarak başvuranlar, ilk iki başvuran hariç diğer başvuranların iç hukuk yollarını tüketmediklerine dair Hükümet itirazına karşı çıkmamışlardır.

2. Mahkemenin Değerlendirmesi

(a) İlk iki başvuran hariç olmak üzere diğer başvuranların şikâyetlerinin kabul edilebilirliği hakkında

19. Mahkeme, Sözleşme tarafından tesis edilen koruma mekanizmasının, insan haklarının ulusal sistemlerle korunmasına getirilen ikincil bir mekanizma olduğunu tekrarlamaktadır. Devletler, meseleleri kendi yasal sistemleri aracılığıyla düzeltme fırsatına sahip olmadan önce, uluslararası bir organ nezdinde eylemleri hususunda hesap vermekten muaftır (bk. *Chiragov ve Diğerleri/Ermenistan* [BD], no. 13216/05, § 115, AİHM 2015). İç hukuk yollarının tüketilmesi kuralı, daha sonra Strazburg nezdinde dile getirilmesi amaçlanan şikâyetlerin, en azından esas yönünden ve iç hukukta öngörülen resmi şartlar ve süre sınırlarına uygun olarak ilgili yerel organa sunulmuş olmasını ve Sözleşme'nin ihlal edilmesine engel olabilecek herhangi bir usul yolunun kullanılmış olmasını şart koşmaktadır (bk. *Vučković ve Diğerleri /Sırbistan* (ilk itiraz) [BD], no. 17153/11 ve 29 diğer başvuru, § 72, 25 Mart 2014). Mahkeme nezdinde öne sürülen şikâyetin,

başvuranın erişebileceği bir hukuk yolunun kullanılması suretiyle sunulabilecek durumda olmasına rağmen yerel mahkemelere açık bir şekilde ya da esas yönünden sunulmaması hâlinde, iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralı ile tanınmak istenen Sözleşme ihlali iddiasını inceleme fırsatı ulusal hukuk düzeninin elinden alınmış olacaktır (bk. *Azinas/Kıbrıs* [BD], no. 56679/00, § 38, AİHM 2004-III).

20. Mahkeme, söz konusu başvuruların olay tarihinde Bursa İdare Mahkemesi nezdindeki idari yargılamalara müdahil olmadıkları veya Sözleşme kapsamındaki şikâyetlerine ilişkin ayrı bir şikâyette bulunamadıkları yönünde bir iddialarının olmadığını gözlemlemektedir. Başvurular, ulusal yasal çerçevenin, şikâyetleri bakımından etkili bir hukuk yolu sağlamadığını da iddia etmemişlerdir. Dolayısıyla Hükümetin ilk iki başvuran hariç olmak üzere diğer başvuruların iç hukuk yollarını tüketmediklerine dair itirazı kabul edilmelidir.

Sonuç olarak Mahkeme, bu şikâyetin, ilk iki başvuran hariç olmak üzere diğer başvurular yönünden kabul edilemez bulunması gerektiğine hükmetmektedir.

(b) İlk iki başvuran tarafından yapılan şikâyetin kabul edilebilirliği hakkında

21 Mahkeme, ilk iki başvuran tarafından yapılan başvurunun aşağıdaki gerekçelerle kabul edilemez olmasına karar vermesi sebebiyle Hükümet tarafından ileri sürülen kabul edilemezlik gerekçelerinin tümünün ele alınmasının gerekli olmadığı kanaatindedir.

22. Mahkeme öncelikle, çevre kirliliğinin meydana geldiği her durumda 8. maddenin kullanılmadığını tekrarlamaktadır. Sözleşme’de temiz ve sessiz bir çevrede yaşama hakkı gibi bir hak açıkça öngörülmemiştir fakat bir bireyin gürültü veya diğer kirliliklerden doğrudan ve ciddi bir şekilde etkilenmesi hâlinde bu durum 8. madde kapsamında bir sorun teşkil edebilir (bk. *Hatton ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], no. 36022/97, § 96, AİHM

2003-VIII; *Kyrtatos/Yunanistan*, no. 41666/98, § 52, AİHM 2003-VI; ve *Fadeyeva/Rusya*, no. 55723/00, § 68, AİHM 2005-IV). Bununla beraber çevre kirliliğinin olumsuz etkilerinin 8. madde kapsamına girmesi için söz konusu etkilerin belirli bir asgari düzeye ulaşması gerekmektedir (bk. diğer kararlar arasında, *López Ostra/İspanya*, 9 Aralık 1994, § 51, Seri A no. 303-C). Söz konusu asgari düzeyin değerlendirilmesi görecelidir ve rahatsızlığın yoğunluğu, süresi, fiziksel veya psikolojik etkileri gibi davanın içinde bulunduğu bütün koşullara bağlıdır. Şikâyete konu zarar, modern kent yaşamının özünde bulunan çevresel tehlikelerle karşılaştırıldığında ihmal edilebilir düzeyde ise, 8. madde kapsamında savunulabilir bir iddiada bulunulamaz (bk. yukarıda anılan *Fadeyeva*, § 69). Buna karşılık ağır düzeyde çevre kirliliği, kişilerin esenlik ve refahını etkileyebilir ve – bireylerin sağlıklarını ciddi bir şekilde tehlikeye atmasa dahi– konutlarından faydalanmalarını engelleyerek özel ve aile hayatlarını olumsuz etkileyebilir (bk. yukarıda anılan *López Ostra*, § 51 ve *Tătar/Romanya*, no. 67021/01, § 85, 27 Ocak 2009).

23. Bu nedenle Mahkeme, 8. maddenin, diğerlerinin yanı sıra aşağıdaki koşullarda uygulanabileceğine karar vermiştir. Yukarıda anılan *López Ostra/İspanya* davasında başvuran yıllar boyunca, izin verilen sınırı aşan ve civarda yaşayanların sağlığını tehlikeye atabilecek hidrojen sülfür emisyonları dâhil olmak üzere koku, gürültü ve duman yayan bir atık arıtma tesisine sadece 12 metre uzaklıkta yaşamıştır. *Guerra ve Diğerleri/İtalya* (19 Şubat 1998, *Karar ve Hükümler Derlemesi* 1998-I) davasında, başvuranların hepsi yüksek riskli olarak sınıflandırılan bir fabrikaya yaklaşık 1 km uzaklıkta bulunan bir köyde yaşamaktaydılar. Fabrika, üretim dönemi sırasında büyük miktarda yanıcı gaz ve diğer zehirli maddeleri yaymıştır ve birkaç tonluk yanıcı gazın sızıntı yaparak 150 kişinin arsenikten zehirlenmesine neden olduğu bir olay yaşanmıştır. Yerel bilirkişiler, atmosfere yayılan emisyonların, fabrikanın coğrafi konumundan dolayı başvuranların yaşadığı yere doğru yöneldiğini belirtmişlerdir.

Sodyum siyanür liçi ile altın çıkarılan ve başvuruların çoğunun evine 300 ila 900 metre uzaklıkta bulunan bir madene ilişkin bir davada Mahkeme, yerel mahkemelerin, madenin işletilmesinin geniş çapta bir çevresel bozulmaya neden olduğunu ve başvuruları etkilediğini ortaya koyan çevresel etki değerlendirmesine dayanan tespitlerini göz önüne almış ve 8. maddenin uygulanabilir olduğuna hükmetmiştir (bk. *Taşkın ve Diğerleri/Türkiye*, no. 46117/99, § 112, AİHM 2004-X).

24. Benzer bir şekilde, yukarıda anılan *Fadeyeva/Rusya* davasında başvuran, çelik üretiminden kaynaklanan toksik kirliliğin aşırı olduğu ve evinin yakınında kaydedilen azami düzeydeki kirlenici madde konsantrasyonunun yıllık ortalama konsantrasyondan 10 kat daha fazla ve güvenli seviyelerin üstünde olduğu sınırlandırılmış bir bölge içerisinde bulunan çelik fabrikası alanına (Rusya'daki en büyük demir izabe tesisi) 450 metre uzaklıkta yaşamaktaydı.

Keza *Giacomelli/İtalya* (no. 59909/00, 2 Kasım 2006) davasında da başvuran, kimyasallar kullanılarak özel endüstriyel atıkların arıtılmasını içeren bir süreç olan tehlikeli atıkların detoksifikasyonu işlemi gibi, "özel atık" depolanması ve arıtılması işlemleri için kullanılan bir tesise 30 metre uzaklıkta yaşamaktaydı. Çevre Bakanlığı, fabrikanın faaliyetinin çevre yönetmelikleriyle bağdaşmadığını ve yerel halkın sağlığı hususunda belirli bir risk teşkil ettiğini tespit etmiştir.

25. Yine aynı doğrultudaki *Băcilă/Romanya* (no. 19234/04, 30 Mart 2010) davasında başvuran, Avrupa'nın en büyük kurşun ve çinko üreticilerinden biri olan ve olay tarihinde şehrin en büyük işvereni konumundaki Sometra şirketi tarafından işletilen bir fabrikanın yakınında bulunan Copşa Mică'da yaşamaktaydı. Fabrika, atmosfere önemli miktarda ağır metaller, ağırlıklı olarak kadmiyum ve kurşun içeren toz ve kükürt dioksit yaymıştır. Kamu kurumları ve özel kuruluşlar tarafından yapılan analizler, ağır metallerin şehrin su yollarında, havada, toprakta ve bitki örtüsünde izin verilen azami seviyeden yirmi kat daha fazla

bulunabileceğini ortaya koymuştur. Özellikle solunuma ilişkin hastalık oranı, Copşa Mică'da ülkenin geri kalanından yedi kat daha yüksek düzeyde seyretmiştir. Mahkeme, yetkili makamların, şehrin en büyük işverenlerinden birinin ekonomik faaliyetlerini sürdürme hususundaki kamu yararı ile başvuranın özel ve aile hayatına ve konutuna saygı gösterilmesi hakkını etkili bir şekilde kullanması arasında adil bir denge kuramadığına karar vermiştir.

26. Mahkeme, başvuruların evinin yakın çevresinde faaliyette olan bir termik santralin konu olduğu yakın tarihli bir davada, yerel mahkemeler termik santraldan kaynaklanan hava kirliliği ve başvuruların sağlık problemleri arasında bir illiyet bağı tespit etmemesine rağmen 8. maddenin uygulanabilir olduğuna karar vermiştir (bk. *Jugheli ve Diğerleri/Gürcistan*, no. 38342/05, 13 Temmuz 2017). Mahkeme, hava kirliliğine maruz kalmanın başvuruları en azından çeşitli hastalıklara karşı daha savunmasız hâle getirdiği ve hayat kalitelerini olumsuz yönde etkilediği bariz olduğundan dolayı, 8. madde uyarınca şikâyetle bulunabilmeleri için başvuruların sağlığının ölçülebilir bir düzeyde zarar gördüğüne ilişkin bir kanıtı gerek olmadığını kaydetmiştir. Söz konusu sonuca varırken Mahkeme, yerel adli makamların yetkili Devlet kuruluşlarına hazırlattığı bilirkişi görüşlerinde, santral ve bina arasında bir sağlık koruma bandı bulunmamasının yanı sıra havaya salınan tehlikeli maddelerin olası olumsuz etkilerini en aza indirmek üzere santral bacaları üzerinde filtrelerin veya başka bir arıtma ekipmanının bulunmadığının ve bu durumun bina sakinleri için gerçek bir risk oluşturduğunun tereddüde mahal vermeyecek şekilde teyit edildiği hususunu dikkate almıştır.

27. Buna karşın bazı davalarında Mahkeme, başvuruların iddia ettiği çevresel bozulmanın çevresel konular içeren kararlarda belirlenen eşiği geçecek kadar ciddi olmamasından dolayı 8. maddenin söz konusu olmadığına karar vermiştir. Örneğin; başvuruların mülkünün bitişiğinde bulunan bir bataklığın yok edilmesine ilişkin bir davada Mahkeme,

başvuranların, bataklıkta yaşayan kuşların ve koruma altındaki diğer türlerin zarar gördüğüne ilişkin iddialarının 8. madde kapsamındaki haklarını doğrudan etkileyecek bir nitelikte olduğuna dair ikna edici savlar ileri sürmediklerini tespit etmiştir. Mahkeme, söz konusu davada, çevre kirliliğinin söz konusu hükümle güvence altına alınan haklardan birini olumsuz yönde etkileyip etkilemediğini belirlemede mevcut olması gereken temel unsurun sadece çevrenin genel olarak bozulması değil, bir kişinin özel veya aile alanı üzerinde zararlı bir etkinin mevcudiyeti olduğunu belirtmiştir (bk. yukarıda anılan *Kyrtatos*, §§ 52 ve 53).

28. Eski bir bakır madeninin atık havuzuna ilişkin ıslah planından kaynaklanan kirliliğe ve bu durumun çevrenin, başvuranın ve başvuranın ailesinin sağlığı açısından potansiyel sonuçlarına ilişkin bir davada Mahkeme, diğer hususların yanı sıra, başvuranın, kendi evindeki ve evinin çevresindeki rahatsızlık seviyesinin özel veya aile hayatının kalitesini önemli ölçüde etkilediğini gösteremediğini dikkate alarak 8. maddenin uygulanamaz olduğunu tespit etmiştir (bk. *Ivan Atanasov/Bulgaristan*, no. 12853/03, 2 Aralık 2010). Islah planının uygulanmasına ilişkin sağlık risklerinin varlığı yerel düzeydeki bilirkişi raporlarının bazıları tarafından teyit edilirken Mahkeme, söz konusu kirliliğin doğrudan başvurana veya başvuranın ailesine herhangi bir etkisi olduğuna dair bir kanıt bulunmamasını göz önünde tutarak söz konusu davada, Sözleşme'nin 8. maddesiyle korunan özel ve aile alanına zarar verildiği hususunda ikna olmamıştır (bk. aynı kararda §§ 76-78).

29. Yukarıda anılan davalar, kirliliğin bir başvuranın Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamındaki haklarını olumsuz yönde etkileyip etkilemediğinin tespiti hususunun, olayın kendine has koşullarına ve mevcut delillere dayandığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu noktada göze çarpan esas soru, başvuranın, özel alanına gerçek bir müdahalede bulunulduğunu ve ayrıca müdahalenin asgari ağırlık düzeyine ulaştığını Mahkemeyi ikna edecek düzeyde gösterip gösteremediğidir (bk. aynı kararda § 70). Endüstriyel bir

faaliyetin gerekli izinlerden veya ruhsatlardan birine veya daha fazlasına sahip olmamasından dolayı yasal çerçevede yürütülmediği iddiası, başvuranların 8. madde kapsamındaki haklarına müdahale edildiği iddiasını gerekçelendirmek için yeterli değildir (bk. bu davaya uygulanabildiği ölçüde, yukarıda anılan *Ivan Atanasov*, § 75 ve burada anılan davalar).

30. Somut davaya bakıldığında Mahkeme bu nedenle, iddia konusu kirliliğin, ilk iki başvuranın aile ve özel hayatlarını ve konutlarından yararlanmalarını yeterince olumsuz yönde etkileyecek kadar ciddi olup olmadığını belirlemelidir. Mahkeme ilk olarak, dava dosyasındaki belgelere dayanarak ilgili zaman diliminde Fabrikadan kaynaklandığı iddia edilen hava kirliliğinin boyutunu tespit edemeyeceğini kaydetmektedir. Mahkeme ayrıca, başvuranların Fabrikanın faaliyetlerine ilişkin herhangi özel bir bilgi sunmayıp genel itibariyle kireç üretiminde petrokok, linyit kömürü ve araba lastiği atıklarının yakılmasının zararlı etkilerine ilişkin internette yayımlanan bilimsel çalışmalara atıfta bulduklarını belirtmektedir (bk. yukarıda 18. paragraf). Bununla beraber Mahkeme, başvuranların durumlarına ilişkin sağlık raporları, çevreye dair uzman/bilirkişi raporları veya Fabrikanın faaliyetlerinden kaynaklandığı iddia edilen hava kirliliğine veya rahatsızlığa dair herhangi bir delil sunmadıklarını gözlemlemektedir. Bununla beraber taraflardan hiçbiri Mahkemeye, Fabrikadan salınan emisyonların niteliği, Fabrikanın faaliyetinin geçerli yönetmeliklerle belirlenen güvenli seviyeleri veya başvuranların yaşadıkları ilçedeki hava kirliliği seviyelerini aşp aşmadığı gibi konular hakkında güvenilir veri sağlamamıştır. Başvuranların Fabrikanın faaliyetine ilişkin endişelerinin yerel makamların dikkatine sunulduğu ve buna müteakip söz konusu makamların yanıtının, izlenmesi gereken adımlar ve usuller bakımından Bursa İdare Mahkemesince yetersiz bulunduğu doğrudur. Fakat söz konusu karar yalnızca yerel çevre mevzuatı temelinde verilmiş ve başvuranların Fabrikadan kaynaklandığı iddia edilen kirlilik ve rahatsızlıktan etkilenip etkilenmediklerine dair bir değerlendirme içermemiştir.

31. Mahkeme, Bursa İdare Mahkemesi tarafından verilen kararın ve özellikle başvuranlar tarafından söz konusu mahkemeye sunulan maddi konulara, yani başvuranların, hava kirliliği ve keskin kokuların neden olduğu rahatsızlıktan dolayı Fabrikanın kapatılması talebine ilişkin bir tespitte bulunmadığının farkındadır. Bu bağlamda Mahkeme, Bursa İdare Mahkemesinin, Fabrikanın kirliliğe neden olup olmadığı ya da Fabrikanın faaliyetlerinin başvuranların hayat kalitesine ilişkin herhangi bir soruna neden olup olmadığı hususlarında tespitte bulunmadığını kaydetmektedir. Bursa İdare Mahkemesi, Fabrikanın yasal yönetmelikleri ihlal ederek faaliyette bulunup bulunmadığını da tespit etmemiştir. Söz konusu mahkeme, anlaşmazlığın nedenlerini yeterli düzeyde belirlemek için hiçbir bilirkişi raporu, delil tespit duruşması veya diğer usuli yolları sağlamamıştır. Bunun yerine yerel mahkeme, başvuranların Fabrikanın kapatılması talebine ilişkin bir saptamada bulunmadan sorumluluğu idareye yüklemiştir. Ancak bu hâlde başvuranlar, Fabrikanın kapatılmasına ilişkin taleplerine ilişkin idare mahkemesince karar verilmediği gerekçesiyle Bursa İdare Mahkemesinin kararına karşı Danıştay nezdinde temyiz başvurusunda bulunarak konuyu açıklığa kavuşturma yoluna başvurmamışlardır. Nitekim başvuranlar, Bursa İdare Mahkemesinin kararının, idarenin Fabrikayı kapatma yükümlülüğünün bulunması olarak yorumlanması gerektiğini iddia etmişlerdir. Fakat Mahkeme, Bursa İdare Mahkemesi kararının gerekçesi ışığında ve yerel mahkeme kararının hüküm bölümünde böyle bir hükmün yokluğunda, bu noktada başvuranlara katılmamaktadır.

32 Özetle, başvuranlara veya başvuranların hayat kalitesine doğrudan herhangi bir etkiye dair kanıtın bulunmaması nedeniyle Mahkeme, şikâyete konu rahatsızlığın, başvuranların özel hayatlarına yönelik bir müdahale anlamına geldiği hususunda ikna olmamaktadır (bk. benzer bir sonuç için, *Marchiş ve Diğerleri /Romanya* (k.k.), no. 38197/03, §§ 38-39, 28 Haziran 2011).

33. Bu nedenle Mahkeme, Sözleşme'nin 8. maddesinin somut davanın koşullarına uygulanamayacağına karar vermiştir. Dolayısıyla, ilk iki başvuran tarafından yapılan bu şikâyet açıkça dayanaktan yoksun olup Sözleşme'nin 35 §§ 3 (a) ve 4 maddesi uyarınca reddedilmelidir.

C. Yerel Mahkeme Kararlarının İcra Edilmemesi Hakkındaki Şikâyet

34. Başvuranlar, Sözleşme'nin 6 ve 13. maddeleri kapsamında, ulusal makamların Fabrikayı derhâl kapatmaması sebebiyle Bursa İdare Mahkemesinin 22 Ocak 2007 tarihli kararının icra edilmediğinden şikâyet etmişlerdir. Başvuranlar, çevresel taleplere ilişkin yerel mahkeme kararlarının icra edilmemesinin Türkiye'de sistemik bir sorun olduğunu iddia etmişlerdir.

35. Hükümet, 6384 sayılı Kanun uyarınca, diğerlerinin yanı sıra, kararların icra edilmemesine ilişkin başvuruların ele alınması amacıyla bir Tazminat Komisyonunun kurulduğunu ileri sürmüştür. Hükümet, başvuranlar söz konusu Tazminat Komisyonuna tazminat talebinde bulunarak herhangi bir başvuru yapmadıkları için iç hukuk yollarının tüketilmediğini öne sürmüştür. Ayrıca Hükümet, Bursa İdare Mahkemesinin kararının, yetkililerin Fabrikayı kapatmasını gerekli kılan bir hüküm olarak yorumlanamayacağını belirtmiştir. Hükümete göre söz konusu mahkeme, yetkililerin yalnızca Fabrikanın denetlenmesine ilişkin gerekli adımları atmasını istemiş; fakat kararın kesinleşmesinden kısa bir süre sonra Fabrikanın yerinin değiştirilmesi yüzünden kararın uygulaması fiilen imkânsız hâle gelmiştir.

36. Başvuranlar, diğer hususların yanı sıra, 6384 sayılı Kanun ile tesis edilmiş olan hukuk yolunun başvuranlar mahkemeye başvurularını yaptıkları sırada mevcut olmadığını belirterek Hükümetin iddialarına karşı çıkmışlardır. Başvuranlar ayrıca, Hükümetin yerel mahkemenin kararına

ilişkin yorumuna katılmamışlardır. Başvuranlar, Fabrikanın 2010 yılında kapatıldığı olgusuna karşı çıkmamakla birlikte, Bursa İdare Mahkemesinin kararının yetkililer tarafından 3 yıl boyunca icra edilmediğini iddia etmişlerdir.

37 Mahkeme, bir şahsın, tarafı olmadığı yargılamalarda haklarının ihlal edildiğinden şikâyetçi olamayacağını yinelemektedir. Dolayısıyla, ilk iki başvuran hariç olmak üzere diğer başvuranlar tarafından öne sürülen söz konusu şikâyet, 35 § 3 maddesi anlamında Sözleşme hükümleriyle konu bakımından bağdaşmamakta olup, 35 § 4 maddesi uyarınca reddedilmelidir.

38. İlk iki başvuran yönünden ise Mahkeme, başvuranların, Bursa İdare Mahkemesinin Fabrikanın kapatılmasını gerektiren 22 Ocak 2007 tarihli kararına rağmen söz konusu Fabrikanın 2010 yılına kadar faaliyetine devam etmesinden şikâyet ettiklerini not etmektedir. Mahkeme, yerel mahkeme kararının idarenin Fabrikayı kapatması gerektiği anlamına gelemeyeceğine ilişkin somut davada Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında yaptığı tespitleri hatırlatmaktadır (bk. yukarıda 30. paragraf). Bu yönüyle, başvuranların yerel mahkeme kararının icra edilmediğine ilişkin şikâyeti açıkça dayanaktan yoksundur. Durumun böyle olmasına karşılık başvuranların davasında çıkan karar başvuranlar lehinedir ve bu durumda idarenin, Fabrikayı denetlemek için belirli girişimlerde bulunması ve Bursa İdare Mahkemesinin kararı uyarınca gerekli testleri yapması gerekmektedir. Ayrıca, idarenin öngörülen zaman sınırları içerisinde, söz konusu yükümlülükler doğrultusunda hareket etmediği görülmektedir (bk. yukarıda anılan *Okyay ve Diğerleri*, § 50). Dolayısıyla yetkililerin, Bursa İdare Mahkemesinin kararını uygulama konusundaki genel başarısızlıklarına ilişkin başvuranların şikâyeti ölçüsünde Mahkeme, başvuranların Hükümet tarafından ileri sürülen iç hukuk yolunu kullanmalarının beklenip beklenemeyeceğini inceleyecektir.

39. Mahkeme, Hükümet tarafından da ortaya konulduğu üzere, *Ümmühan Kaplan/Türkiye* (no. 24240/07, 20 Mart 2012) davasında pilot

karar usulünün uygulanmasını müteakip Türkiye’de yeni bir iç hukuk yolunun oluşturulduğunu gözlemlemektedir. Daha sonra Mahkeme *Demiroğlu/Türkiye* ((k.k.), no. 56125/10, 4 Haziran 2013) davasındaki kararında, başvuranların iç hukuk yollarını, yani yeni hukuk yolunu tüketmedikleri gerekçesiyle başvuruyu kabul edilemez bulmuştur. Mahkeme bu kararı verirken, özellikle söz konusu yeni hukuk yolunun, yetkililerin mahkeme kararlarını icra etmemesine ilişkin şikâyetler bakımından, muhtemel surette (*a priori*) erişilebilir ve makul bir tazmin imkânı sunacak nitelikte olduğu kanaatine varmıştır.

40. Mahkeme, yukarıda anılan *Ümmühan Kaplan* davasındaki kararında (§ 77), Hükümete önceden tebliğ edilmiş olan bu tür başvuruları, yine de normal usul uyarınca inceleyebileceğini vurguladığını belirtmektedir. Dolayısıyla Mahkeme, tazminat ödenmesinden ibaret bir hukuk yolunun, devam eden durum için telafi sağlayacağı hususunda ikna olmadığı bir davada bunu yapmıştır (bir altın madeninin faaliyetinin idarece durdurulmasını hükmeden nihai ve bağlayıcı bir iç hukuk kararının icra edilmemesine istinaden bk. *Genç ve Demirgan/Türkiye* [Komite], no. 34327/06 ve 45165/06, § 41, 10 Ekim 2017). Ancak Mahkeme, somut davanın kendine has koşulları altında, Fabrikanın 2010 yılında faaliyetlerini sonlandırdığı ve başka bir yere taşındığı göz önünde bulundurulduğunda Bursa İdare Mahkemesinin kararının uygulanmasının nesnel bir şekilde imkânsız olduğunu not etmektedir. Bu nedenle Mahkeme, Tazminat Komisyonunun başvuranların şikâyetleri bakımından tazmin sağlayabileceğini ve bu sebeple Hükümetin iç hukuk yollarının tüketilmediğine dair itirazının kabul edilmesi gerektiğini düşünmektedir.

41. Mahkeme, yukarıdaki hususlar ışığında, ilk iki başvuran yönünden başvurunun bu kısmının Sözleşme'nin 35 §§ 1 ve 4. maddesi uyarınca iç hukuk yollarının tüketilmemiş olması nedeniyle reddedilmesi gerektiği kanaatine varmaktadır.

Bu gerekçelerle, Mahkeme, oy birliğiyle,

Başvurunun kabul edilemez olduğuna *karar vermiştir*.

İşbu karar İngilizce olarak tanzim edilmiş olup, 27 Şubat 2020 tarihinde yazılı olarak bildirilmiştir.

Hasan Bakırcı
Yazı İşleri Müdür Yardımcısı

Robert Spano
Başkan

EK

Sıra No.	Başvuranın Adı	Doğum Tarihi	İkamet Adresi
1	Erol ÇİÇEK	02/01/1963	Bursa
2	Sedat ATA	10/12/1964	Bursa
3	Yakup BAŞARAN	30/05/1957	Bursa
4	Ayhan BİLDİK	08/01/1955	Bursa
5	Fevzi ÇAVUŞ	10/02/1966	Bursa
6	Mehmet ÇETİN	27/05/1961	Bursa
7	Ergül ÇİÇEK	19/07/1964	Bursa
8	Fikret GÜNAY	01/05/1957	Bursa
9	İbrahim GÜNAY	09/03/1976	Bursa
10	Kenan KAYA	10/03/1982	Bursa
11	Kubilay KÜÇÜKPEHLİVAN	28/09/1982	Bursa
12	Bahtiyar ONGUN	08/04/1981	Bursa
13	Mehmet ONGUN	12/11/1978	Bursa
14	Reyhan ÖZKAN	28/01/1977	Bursa
15	Sedat SEVİNÇ	07/03/1981	Bursa
16	Mustafa SIR	01/03/1966	Bursa
17	Hasan TALAN	12/07/1978	Bursa
18	Metin USLU	10/05/1966	Bursa
19	Emel UYSAL	10/05/1984	Bursa
20	Erdoğan YALAMAOĞLU	28/02/1956	Bursa
21	Halil YALAMAOĞLU	17/09/1957	Bursa
22	Mehmet YALAMAOĞLU	03/08/1965	Bursa